

Ruunaan Luontotalon tekstit

Metsähallitus

ONKO TÄMÄ ERÄMAATA?

Ruunaa on aina ollut takamaata, rajaseudun kiroille altista aluetta. Vilkaaisu kuvaan Ruunaan luonnonsuojelualueelta kertoo sen olevan metsäistä erämaata, asumatonta seutua, jota halkovat hiljaiset vedet ja suot. Ihmisen kulkematonta ja kirveen koskematonta aluetta? Ei suinkaan. Suuri vesiväylä houkutteli ja toi mukanaan alueen ensimmäiset asukkaat jo kivikaudella. Esihistorian asuinpaikoista on löytynyt jäänteitä pitkin jokireittiä muun muassa Ruunaanjärven Hiekka- ja Hietaniemistä.

Metsä kätkee sisälleen monet muistot. Ikihongat ovat taipuneet syrjäisten torppien rakennusaineiksi ja polttopuiksi. Kaskisavut ovat nousseet vaarojen rinteiltä, erämaista on metsästetty riistaa ja suuret vedet ovat tarjonneet kalansaaliitaan. Aikojen kuluessa joki on tarjonnut myös hyvän kulkureitin ja riistapolkuja on voinut hyödyntää muuhunkin liikkumiseen.

ITÄISEN JA LÄNTISEN KULTTUURIPERINNÖN RAJA-ALUE

Lieksanjoki on aina yhdistää kahta erilaista, eri valtakunnissa sijaitsevaa Karjalan aluetta.

Alue on läpi historiansa sijainnut kaukana valtakuntien poliittisen ja taloudellisen vallan ydinalueilta. Vallanpitäjien ote on näkynyt lähinnä taisteluna alueen hallinnasta ja kaupan suunnasta.

Ruotsi-Suomi laajeni Stolbovan rauhan (1617) myötä huomattavasti itään päin. Ruotsi sai Käkisalmen läänin ja Inkerinmaan. Rauhansopimuksessa itäraja vedettiin Ruunaan ja koko Lieksan alueella nykyisille paikoilleen. Epämääräisesti merkitty raja aukaistiin ja merkittiin kunnolla vasta 1839.

1600-luvulla liikkuminen rajan yli oli vapaata. Rajanvartiointia oli ainoastaan kriisiaikoina. Rajan olemassaolosta muistuttivat vain muutamat rajamerkit puissa ja kivissä. Valtakunnan raja oli avoin ja vailla valvontaa. Omistus- ja nautintasuhteista raja oli kuitenkin jyrkkä. Kaskeaminen, metsästys, kalastus ja muu eränkäynti ei Stolbovan rauhan jälkeen enää ollut ilman selkkauksia mahdollista rajan toisella puolella. Tuolloinen raja voidaan ajatella vyöhykkeenomaiseksi raja-alueeksi.

Aina 1900-luvulle saakka rajan yli kulki vilkas ihmis- ja tavaraliikenne kumpaankin suuntaan. Varsinkin 1600 - 1700-luvuilla liikkeellä olivat kauppiaiden lisäksi usein myös karkurit ja rosvojoukot. Venäjän puolelle paettiin rikoksia, sotaväkeä ja verorästejä. Idästä haettiin myös ravintoa ja työtä nälänhätien aikana. Ortodokseja pakeni rajan taakse luterilaisten vainon pelossa. Vanha valtauskonto jäi vähemmistöksi, kun Ruotsi määräsi luterilaisuuden viralliseksi uskonnoksi Stolbovan rauhan jälkeen. Savon suunnalta tulleet uudisasukkaat asuttivat tyhjiksi jääneitä ortodoksien tiloja. Ruunaalla oli enää vuonna 1680 vain yksi ortodoksien asuttama talo.

Suomen Suuriruhtinaan maan ja Venäjän keisarikunnan välinen raja erottui jo selvästi maastosta autonomian ajalla (1809-1917), mutta käytännössä se oli vain muodollinen tulliraja. Autonomian ajalla ei ollut maiden välistä rajanvartiointia.

Suomen itsenäistyttyä 1917 rajasta muodostui ideologinen raja. Tarton rauhansopimuksen 1920 jälkeen kauppa ja kulku yli rajan kiellettiin. Lieksan alueella tehtiin kuitenkin edelleen paljon salakuljetusta ja kauppaa rajan yli. Ruunaalla salakuljetusta tehtiin Kokkojärven ja Aittovaaran kautta. Palkkiota vastaan salakuljettajat toimittivat myös vakoilutietoja.

Osa salakuljetuksesta oli alueen asukkaiden humanistista apua rajan takana oleville sukulaisille. Ruunaan syrjäkylien asukkaille rajan sulkeutuminen oli muutoinkin takaisku. Rajantakaisiin kylä- ja sukulaispaikkoihin oli ollut paljon lyhyempi matka kuin Lieksan keskusta. Vanhastaan totuttu rajan ylittäminen alkoi vähentyä vasta Suomen rajavalvonnan tehostumisen ja Neuvostoliiton tiukentuneen linjauksen myötä.

Toisen maailmansodan (1939-1945) jälkeinen rauha pisti rajan lukkoon ja lujitti sitä. Lieksan alueella raja pysyi ennallaan, mutta koko itärajan ylle laskeutui pelottava, mystinen ja eksoottinen viitta. Rajasta muodostui molemmin puolin rajavyöhykkeen avulla suljettu alue idän ja lännen välillä. Kylmän sodan myötä rajaan liittyvistä asioista tuli salaisia.

Kylmä sota päättyi Neuvostoliiton hajoamisen myötä ja valtakuntien välinen raja alkoi jälleen raottua. Se paljasti uudelleen raja-alueen kulttuurisen samankaltaisuuden, mutta myös syvän taloudellisen kuilun kahden Karjalan välillä. Erilaiset hankkeet, orastava luontomatkailu ja muun muassa VAPO Oy:n käymä puutavarakauppa ovat olleet jälleenyhdistämässä kahta Karjalaa.

JOEN MERKITYS ERI AIKOINA

Kauppareitti

Lieksanjoen kauppareitti tuli tunnetuksi vuonna 1556, kun karjalainen kauppias Nousia Venäläinen kertoi väylästä Ruotsin kuningas Kustaa Vaasan asiamiehelle. Venäläisten ja karjalaisten vanha väylä Vienanmerelle kulki Lieksasta Vienan Kemiin vesistöjä ja kapeita kankaita seurailleen. Lieksanjoen osuutta reitillä ei voi pitää erityisen kulkukelpoisena vesitienä koskisuuden vuoksi. Veneitä piti vetää kulkukelvottomien kohtien ohi ja se tarkoitti jatkuvaa tavaroiden purkua ja pakkaamista. Liikenne Venäjän Karjalaan ja takaisin olikin vilkkainta talvisin, talviteitä pitkin. Sulan maan aikana oli joen lisäksi käytössä useita polkuja.

Kauppiat löysivät Lieksanjoen reitin etsiessään väylää Vienanmeren suolamarkkinoiden äärelle. Suola oli erityisen suosittua, koska se oli halvempaa kuin lännestä tuotu. Ajoittain laittomanakin pidettyä kauppaa käytiin myös tupakalla, maataloustuotteilla, tervalla, kankailla, riistalla, suolakalalla, ja myöhemmin Porajärven siikana tunnetulla pirtulla.

Enimmäkseen kauppaa käytiin markkinoilla, mutta alueella liikkui myös venäjänkarjalaisia kauppiaita talosta toiseen kulkien. Laukkukauppiat tulivat Aunuksen Repolasta ja kaukaa Vienasta. Suuressa laukussa – sumtsassa - kulki kankaita sekä pikkurihkamaa kuten pitsiä, nappeja ja kampoja. Laukkuri oli tervetullut vieras. Toihan hän kylille värikästä vaihtelua ja uutisia ulkopuolisesta maailmasta. Moni laukkuri perusti maakaupan vapautumisen myötä 1900-luvun alussa Pohjois-Karjalaan oman vakituisen kauppaliikkeensä.

Karelianismi

Kalevalan ja Karjalan innostus levisi 1800-luvun taitteen suomalaisissa kulttuurivaikuttajissa. He kulkivat Vianaan ja Aunuksen etsimään Kalevalaisen kulttuurin runoja ja kuvia. Merkittävä reitti Venäjälle kulki Ruunaan kautta.

RUUNAA - OSA KRUUNUNMAATA

Maahan ja metsiin oli alun alkaen vain kirjaamattomia nautintaoikeuksia. Kiinnostus metsäseutua ja sen asukkaita kohtaan heräsi vasta metsän arvon kohotessa 1800-luvun puolivälin tienoilla. Maan omistus haluttiin selkiyttää ja sen käyttöä haluttiin kontrolloida.

Isojako selkeytti yleisesti tilojen pelto- ja metsäomistuksen. Jaossa kukin maatila sai koon ja maantuoton mukaan määrätyn veronmaksukykyensä verran peltoa ja metsää. Kylien yhteisnautinta-alueina olleita metsiä alettiin jakaa 1800-luvun puolivälissä. Suuri osa metsistä jäi edelleen valtionomistukseen, etenkin alueilla, joissa oli vähän asutusta ja maatiloja, mutta paljon metsää.

Lieksaan jäi näillä perusteilla paljon valtion maata ja etenkin Ruunaa on osa vanhaa kruunun aluetta, harvaanasuttua rajaseutua. Ehkäpä alue on saanut siitä nimensäkin. Kruununmaa vääntyi nopeasti paikallisten suussa helpommin lausuttavaan muotoon Ruunaa. Toisena hyvänä selityksenä nimelle voi olla ruotsinkielen sana brun, tumma, joka viittaisi Lieksanjoen tummaan ja humuspitoiseen veteen.

Kruununmaita hallinnoimaan ja metsätalousoloja parantamaan perustettiin vuonna 1859 Suomen vakinainen metsänhoitolaitos ja elokuussa 1863 vahvistettiin asetus Metsähallituksen perustamisesta.

MÖKIN ELÄJISTÄ KRUUNUNTORPPAREIKSI

Metsähallitus ryhtyi laatimaan valtion mailla asuvien mökkiläisten ja uusien tilavuokraajien kanssa 1860-luvulla sopimuksia, jotka takasivat heille määräaikaisen vuokra-asumisoikeuden valtion maalla. Asumukset virallistettiin kruununmetsätorppiksi.

Torpat perustettiin joko vaaroille kaskimaiden ääreen tai kalavesien tuntumaan vesistöjen rannoille. Vanhimmat Ruunaan kruununmetsätorpat olivat nykyisen luonnonsuojelualueella sijainneet Aittovaara, Ruunaanvaara ja Kokkojärvi sekä nykyisen retkeilyalueen kupeessa olevat Änisenvaara ja Naarajoki eli Lossitorppa. Valtion metsäomaisuutta valvomaan perustettiin metsänvartijapiirit ja osa kruununtorpista muutettiin metsänvartijatorppiksi.

Metsänvartijoiden luontaisetuihin kuuluivat torpparakennukset ja viljelykset, joten heidän ei tarvinnut maksaa niistä veroja. Metsänvartijat saivat myös vapaasti metsästää ja kalastaa kruununmailla sekä kaataa maksutta kotitarvepuuta. Työstä maksettiin myös vuosipalkkaa 100 mk ja viisi tynnyriä viljaa eli 8,25 hehtolitraa.

Kuvateksti:

Kruununmetsätorpat joutuivat maksamaan veroina noin kymmenesosan viljelystensä vuosituotosta. Vero maksettiin joko viljana tai päivätyönä. Päivätöiden suorittamista varten piti torpparin kiiruhtaa käskyn käytyä työkohteeseen omin eväin ja työkaluin varustettuna sekä suorittaa hänelle määrätty työ ahkeruudella ja tarkkuudella. Torppareiden piti allekirjoittaa sopimus, jolla he saivat hallintaoikeuden tiluksiinsa. Häätömahdollisuus oli kuitenkin aina olemassa. Torpparit saivat kalastaa, metsästää ja käyttää puuta ainoastaan metsänhoitajan luvalla. Esimerkiksi luvattomasta kaskesta saattoi saada hädän ilman irtisanomisaikaa.

ALUEEN HYÖDYNTÄMINEN – UITOT JA SAVOTAT

Uitot

Metsien arvo nousi sahateollisuuden kehittymisen myötä. Puun hankinnan nollaraja siirtyi samalla koko ajan kaukaisemmille alueille. Sahateollisuus kiinnostui Lieksan takametsistä ja rajantakaisen Karjalan puista, koska alueen läpi virtaava Lieksanjoen vesistö tarjosi puille kuljetusväylän aina Saimaan vesille saakka.

Puutavarayhtiöiden kilpajuoksu puiden perässä alkoi. 1800-luvun puolivälistä saakka kuulutettiin Lieksan kirkonkuulutuksissa väkeä uitto- ja tukkityömaille sekä Suomen että Venäjän puolelle. Puut hakattiin talvisavotoilla ja kuljetettiin sahoille kesän uitoilla.

Toisen maailmansodan jälkeen koitti Lieksanjoen uittojen uusi nousukausi. Enso-Gutzeit Oy vastasi Neuvostoliiton puiden vastaanottamisesta Lieksanjoen alueella. Enso möi puuta joen muille Venäjän puun uittajille Veitsiluoto Oy:lle ja Rauma-Repola Oy:lle. Enso-Gutzeit Oy aloitti rajauitot aluksi Tuulijoella 1955. Kun näköpiirissä oli vesistöalueen puuvarojen ehtyminen, siirtyi Enson pääpaino Lieksanjoelle.

Kun muualla rekka- ja rautatiekuljetukset alkoivat jo korvata uittoja, tehtiin Lieksanjoella vielä uusia irtouittoennätyksiä. Uitto säilytti asemansa alueilla, jossa oli kehittymätön tiestö. Ennätysvuonna 1965 puuta uitettiin suomalaisten laskujen mukaan yli 420 000 kiintokuutiometriä. Rajauitot loppuivat Tuulijoella vuonna 1970. Lieksanjoella uitettiin vuoteen 1986 saakka, tosin kaksi viimeistä vuotta uitettiin Suomen puolella ainoastaan neljän kilometrin matka ja puut nostettiin autokuljetukseen entiseltä Matoniemen merkkäuspaikalta.

Viimeiset Lieksanjoen puut uivat uomaan pitkin rajan yli 7.8.1986. Niihin oli isketty venäläisten uittomiesten uittokeksit. Tärkeimmästä työkalusta oli tullut tarpeeton!

Savotat

Ruunaanjärven takana tehtiin hakkuita jo 1860-luvun lopussa. Tuolloin hakattiin ainakin järeää Aittovaaran puuta Ruunaanjärven takana sekä Tuulijoen toisen rannan suuria metsiä. Ruunaanvaaran tienoilla, Säynäsemänkankailla, Palojoella, Ruunaanjärven rantamilla ja Neitijoen varsilla savotoitiin 1920-luvulla.

Sotien jälkeen alettiin kiinnittää huomio myös metsänviljelyyn. Aloitettiin metsien puhdistushakkuut, kulotukset ja kylvöt. Viimeisimmät hakkuut nykyisellä luonnonsuojelualueella toteutettiin 1950-luvun alusta 1960-luvulle saakka. Tuolloin hakattiin alueen itä- ja keskiosia Kalliojärven-Kokkojärven alueilla sekä Mätäsjoen alueella ja Ruunaanvaarassa.

1970-luvulla ja 1980-luvun alussa koskialueilla tehtiin vielä voimakkaita uudistushakkuita, joilla ylitettiin Helsingin Sanomien uutiskynnys. Nykyiselläkin retkeilyalueella metsätalouden toiminta on sallittua. Retkeilyalueen puisto-osalla harjoitetaan varovaista ulkoilun, maisemanhoidon, luontomatkailun ja luonnonsuojelun tarpeet ja rajoitukset huomioon ottavaa metsätaloutta.

ALUEEN NYKYKÄYTTÖ HAHMOTTUU

Ruunaan alue on nykyisin niin maakunnallisesti kuin myös kansallisesti merkittävä luontomatkailukohde. Alueelle on viime vuosikymmenten aikana perustettu useita matkailuyrityksiä, jotka tarjoavat alueella vierailijalle monipuolisia luontoon

perustuvia ohjelmopalveluita. Perinteinen, jo 1960-luvulla aloitettu koskenlasku puuveneillä on saanut rinnalleen myös muita nykyaikaisia menopelejä, ja useat majoitusta tarjoavat yritykset mahdollistavat myös pitempiäaikaisen oleskelun alueella. Osalle kävijöistä puolestaan omatoiminen alueeseen tutustuminen maitse tai vesiä pitkin ja yöpyminen laavussa tai teltassa voi olla loman kohokohta. Yksi alueen erikoisuuksista kalastajille on mahdollisuus vuokrata kokonainen koski omaan käyttöön ja vaikkapa yöpyä kesäyö kosken rannalla olevassa kunnostetussa uittokämpässä.

Perinteinen Metsähallituksen isännöisyys alueella on muuttunut kohti kumppanuutta alueen muiden toimijoiden kanssa. Toki päävastuu alueen valtion maiden hallinnasta ja jokamiesretkeilyn palveluiden ylläpidosta ja kehittämisestä kuuluu edelleen Metsähallitukselle, mutta yhteistyö erilaisissa hankkeissa ja alueen kehittämisessä on yhtäläillä tätä päivää. Konkreettisia esimerkkejä alueella tehdystä Metsähallituksen ja muiden toimijoiden välisestä yhteistyöstä ovat mm. retkeilyalueelle laadittu hoito- ja käyttösuunnitelma, alueen matkailuesitteet sekä Interreg-hanke ”Historiasta virtaa Lieksanjoen luontomatkailuun”. Toimiva yhteistyö takaa osaltaan palveluiden kehittämisen asiakkaiden tarpeita vastaaviksi ja alueen vahvuuksia ja mahdollisuuksia hyödyntäviksi. Alueella vierailevan asiakkaan kannalta on usein kysymys alueella saadusta kokonaispalvelusta, jossa yhdistyvät niin Metsähallituksen kuin alueella toimivien yritysten tarjoamat palvelut.

Matkailulla Ruunaan alueella on myös merkittävä paikallistaloudellinen vaikutus. Yli satatuhatta vuosittaista asiakaskäyntikertaa tuo elämisen edellytyksiä niin Ruunaan alueelle kuin myös laajemmin koko Lieksassa. Alueelle rakennetun palveluvarustuksen, yksityisten yritysten investointien ja yritysten tarjoamien ohjelmopalveluiden sekä eri osapuolten yhteistyön ansiosta kuluneiden vuosikymmenten aikana alueelle on syntynyt ja kehittynyt positiivinen imago, jolla on vaikutusta myös koko Pohjois-Karjalan matkailuimagon kannalta.

Kädenvääntöä

Lieksanjoen alajuoksun suuret Panka- ja Lieksankoski valjastettiin sähkötuotantoon suuremmita mukinoitta vuosina 1960-1963. Ruunaan alueen koskille tehdyt valjastamissuunnitelmat julkaistiin 1960-luvun lopussa. Aika oli muuttunut, ihmisistä oli tullut kriittisempiä ja rakentamisen vastustajat aloittivat heti vastahyökkäyksen. Julkisissa tiedotusvälineissä oli lähes päivittäin mielipiteitä sekä rakentamisen puolesta että sitä vastaan. Oli alkanut ”koskisota” eli taistelu Ruunaankoskista. Koskisota päättyi varsinaisesti vasta Ruunaan retkeilyalueen perustamiseen, vuoteen 1987.

Kansallispuistokomitean mietinnössä vuodelta 1976 esitettiin perustettavaksi Lieksan kaupunkiin, Ruunaan alueelle noin 12 000 hehtaarin laajuinen kansallispuisto. Esitetty alue oli lähes kokonaan Metsähallituksen hallinnassa.

Ruunaan vapaina juoksevat kosket rantoineen vetivät puoleensa yhä enemmän luonnossaliikkujia. Virkistyskäyttö alkoi nousta metsätalousarvoja suurempaan rooliin. Ruunaan alueen suojelukeskustelussa painottui metsätalouden, matkailun ja suojelun intressien yhteensovittaminen. Kansallispuistoesityksen katsottiin rajoittavan liikaa alueen virkistys- ja matkailumahdollisuuksien hyödyntämistä. Vaihtoehdoksi esitettiin Pohjois-Karjalan seutukaavaliiton laatimassa seutukaavassa vuodelta 1979 perustettavaksi erillinen luonnonsuojelualue sekä ulkoilulain mukainen retkeilyalue.

Retkeilyalue

Ruunaan retkeilyalue (noin 3000 ha) perustettiin koskien ympärille vuonna 1987. Alueen metsätalouden toimenpidesuunnittelussa huomioidaan niin luonnonsuojelun kuin retkeilijöiden tarpeet. Puuston käsittelyn päämääränä on parantaa alueen ulkoilu- ja maisema-arvoja sekä säilyttää

puusto elinvoimaisena. Metsätalous toimii alueelle laaditun hoito- ja käyttösuunnitelman mukaisesti. Retkeilyalueella on myös metsätaloustoiminnan ulkopuolelle jätettyjä alueita kuten aarnialueita.

Luonnonsuojelualue

Ruunaan luonnonsuojelualue (noin 7000 ha) perustettiin vuonna 1991 suojelemaan rajaseudun luontoa ja eläimistöä sekä säilyttämään eteläisen Suomen viimeinen tietön erämaa-alue mahdollisimman koskemattomana ja luonnonmukaisena. Muutamaa rajoitusosaa ja rajavyöhykkeen puolta lukuun ottamatta siellä saa liikkua vapaasti omalla lihasvoimalla, ei moottoreilla. Ruunaanjärven osalta vain saaret kuuluvat suojelualueeseen.

Pääperiaate luonnonsuojelualueiden hoidossa on, ettei luonnonprosesseihin puututa ilman luonnonsuojellisia syitä. Esimerkiksi Ruunaan luonnonsuojelualue on ollut aiemmin talouskäytössä ja sen paluuta luonnontilaan halutaan nopeuttaa ennallistamistoimenpitein. Joidenkin uhanalaisten lajien suojeleminen voi myös vaatia niiden elinympäristöjen aktiivista hoitoa. Luontoarvojen lisäksi luonnonsuojelualueilla suojellaan ja hoidetaan aktiivisesti myös muinaisjäänköksiä ja rakennettua kulttuuriperintöä.

Talousmetsät

Ruunaan retkeilyaluetta ympäröivät normaalin metsätalouden piirissä olevat Metsähallituksen, metsäyhtiöiden ja yksityismetsänomistajien talousmetsät. Talousmetsien perustehtävä on kasvattaa puuta metsäteollisuuden tarpeisiin. Puuntuotannon rinnalla nykyinen monimuotoinen metsätalous pyrkii turvaamaan luontoarvot ja ympäristöhoidon korkean tason.

Alueen talousmetsät on sertifioitu osana Suomen kansallista metsäsertifiointia (PEFC). Puun ostajalle sertifikaatti on merkitsee sitä, että puuraaka-aine on kasvatettu hyvän metsänhoidon kriteerejä noudattaen. Metsähallituksen oma ympäristö- ja laatu järjestelmä täyttää kansainvälisen ISO 14001- standardin vaatimukset. Järjestelmässä on selvitetty metsätalouden ympäristövaikutukset ja suunniteltu toimenpiteet ympäristön kuormituksen ja toiminnan riskien vähentämiseksi. Metsähallitus seuraa säännöllisesti oman toimintansa vaatimusten mukaisuutta. Puolueeton ulkopuolinen seurantatarkastus eli auditointi tehdään vähintään kerran vuodessa. Metsätalouden toimintaa ohjaavat lisäksi kansalaisten ja sidosryhmien kanssa yhteistyössä laaditut *Itä-Suomen luonnonvarasuunnitelma* ja *Lieksan alue-ekologinen suunnitelma* sekä *metsätalouden ympäristöopas*.

Talousmetsissä viihtyvät monet harvinaisetkin eliölajit. Paras keino suojella usein vaikeasti havaittavia uhanalaisia lajeja on säästää niiden elinympäristöjä. Metsien käsittelyssä säästetään arvokkaat luontokohteet ja ns. ekologisista käytäviä. Ekologisilla käytävillä tarkoitetaan mm. yhtenäisiä metsäkaistaleita, jotka toimivat eläinten ja kasvien kulku- ja leviämisyölinä. Suojelualueita ympäröivät talousmetsien ekologist verkostot, jotka muodostuvat arvokkaista luontokohteista ja ekologisista käytävistä. Suojelualueiden lähimetsien käsittely ja uhanalaisten lajien elinympäristöjen hoitotoimet suunnitellaan Metsähallituksen tulostoimintojen yhteistyönä. Rantametsien ja arvokkaiden maisemakohteiden suunnitteluun kiinnitetään erityisesti huomiota. Maisema-arvot pyritään huomioimaan hakkuualojen tarkalla rajauksella sekä jättämällä säästöpuuryhmiä, jotka samalla tuottavat lahoppuuta eri eliöiden tarpeisiin. Vesiensuojelusta huolehditaan muun muassa jättämällä vesistöjen rannoille suojavyöhykkeet estämään ravinteiden huuhtoutumista. Toimenpiteiden onnistumista tarkastellaan vuosittain luonnonhoidon seurannan ja vesiensuojelutarkastuksen avulla.

Suurimman osan käytännön korjuu- ja kuljetustyöstä tekevät ammattitaitoiset yrittäjät koneellisena puunkorjuuna. Metsähallituksen metsurit tekevät nykyään hakkuiden sijaan enimmäkseen metsänhoito- ja suunnittelutöitä.

Talousmetsät ovat hyviä marjastus- ja sienestysmaastoja, joiden sadosta jokainen kulkija voi nauttia jokamiehen oikeudella. Puolukat, vadelmat ja korvasienet kasvavat usein parhaiten muutaman vuoden ikäisillä, avoimilla hakkuualoilla. Harvennetut kuusimetsät taas ovat mainioita mustikka- ja suppilovahveropaikkoja. Pääosa kaupalliseen ja kotitarvekäyttöön kerättävistä sienistä kasvaa varttuneissa, rehevissä talousmetsissä.

Metsähallituksen talousmetsät ja vesialueet ovat myös metsästäjien ja kalastajien tärkeitä harrastuspaikkoja. Hyvään metsänhoitoon kuuluu riistalajien elinympäristöjen säilyttäminen ja hoitaminen.

TARINAPYLVÄS:

RUUNAAANVAARAN KRUUNUNMETSÄTORPPA

Ruunaanvaaran edeltäjä on Ruunaanjärven itärannalla sijainnut Vaaralahden torppa, joka siirrettiin toistuvien hallojen takia 700 metriä pohjoiseen Ruunaanvaaran laelle vuonna 1862. Peltoa oli alle hehtaari, joten torpan 3 – 5 lehmälle piti hakea heinää Lieksanjoen varren luhtaniityiltä saakka. Ei ole ihme, että vaaralla syyllistyi ainakin kerran myös salakaskeen. Karu maa ei hellinyt maanviljelijää. Vuosisadan vaihduttua korkean vaaran laki oli jo täysin avoin. Peltoa oli saatu raivattua muutama hehtaari lisää ja lehmien pääluku lähenteli kymmentä. Torppaa asuttivat Kaisa ja Juuso (Joosef) Oinonen perheineen.

Oinosten poika, Kalle, ryhtyi pitämään torppaa vanhempiensa jälkeen. Vuonna 1931 Kalle meni naimisiin Ruunaan kylän Tolvalasta kotoisin olevan Martan kanssa. Ruunaanvaara tarjosi kauniita maisemia ja kovaa työtä. Kaivovesi ja järvivesi haettiin vaaran alta noin 300 – 400 metrin päästä. Kauppaan Lieksan kylille matkaa taitettiin kolmen vesistön yli 35 kilometriä. Jo kauppatavaroiden kanto vaaralle vaati kovaa ruumiillista kuntoa. Kerrotaan, että torpan emännät olivat erityisen vahvoja. Martta kantoi vedet ihmisille ja eläimille, Kaisa kantoi jauhosäkit riuskemmin kuin moni mies.

Vaikka matka Lieksan keskustaani oli pitkä, elettiin Ruunaanvaaralla ajan hermoilla. Naapureissa Aittovaarassa ja Kokkojärvellä vierailtiin aina kun oli mahdollista. Myös rajan takana Lusmassa käytiin kylä- ja kauppareissuilla niin kauan kuin raja pysyi avoimena, eihän rajalle ollut kuin vajaa neljä kilometriä. Laukkukauppiat, savotan ja uittojen miehet yöpyivät talossa ja toivat uutisia suuresta maailmasta. Vaaran asukkaille tuli myös sanomalehti, joka tosin haettiin Ruunaan kylältä Matkalahdesta.

Suuri osa Suomen vuokratorpista itsenäistyi 1920-luvulla. Valtakunnan rajan läheisyydessä olevia torppia ei kuitenkaan annettu lunastaa omiksi. Torpat säilyivät vuokratiloina ja valtio alkoi ohjata rajaseutujen asukkaita kauemmas sisämaahan. Ennen talvisotaa Ruunaanjärven takana asuvista ihmistä ennätti muuttaa uusille asuinsijoille vain muutama.

Syksyllä 1939 sodan pelättiin olevan edessä, mutta asukkaat jäivät koteihinsa odottamaan evakuointikäskyä ja kunnollisia jäitä. Alueita ei saanut evakuoida ennen kuin sota alkoi. Suurin osa Ruunaanjärven takana asuneista ihmisistä jäikin Neuvostoliiton hyökätessä vangeiksi, kotiarestiin torppiinsa. Martta lapsineen ei uskaltanut heikoille Ruunaanjärven jäille, vaan jäi kotiinsa. Eräänä iltana vaaralle saapui joukko tummia hahmoja. Kun ovelle koputettiin, laittoi Martta

lapsensa riviin uunin taakse. Tulijat olivat vielä suomalaisia sotilaita. Torpan rakennukset tuikattiin tuleen, mukaan saatiin ottaa vain kaikkein tärkein. Osa karjasta poltettiin, osa jäi huonoille jälle. Niin alkoi perheen evakkotaival Pohjois-Savoon. Evakossa oltiin seuraavaan kesään saakka ja vihdoinkin tuli lupa palata takaisin kotiin. Yksi rakennuksista oli jäänyt palamatta ja siihen tehtiin asunto. Lapset eivät saaneet yöpyä vaaralla enää jatkosodan aikana. Sotien jälkeen Oinosten piti lunastaa uusi asuinpaikka, Ruunaanvaaralle ei annettu enää asuinlupaa. Uusi koti rakennettiin Ruunaan Munkinvaaraan.

Yksi Martan ja Kallen pojista on Ruunaan Matkailun isäntä Uno Oinonen. Hän ei ehtinyt syntyä Ruunaanvaaralla, mutta muistaa kuinka vaaran peltoja käytiin niittämässä 1950-luvun lopulle saakka. Kerran Uno lähti niittoreissulle isänsä ja hieman vanhemman veljensä Mattin kanssa. Mukana oli vene ja Lento-hevonen. Isä uitti hevosen Alaniemestä joen toiselle puolelle ja sanoi sitten Mattille, että mene sinä hevosella, niin me tulemme Unon kanssa veneellä perässä. Matti oli purskahtanut itkuun ja sanonut ettei osaa reittiä Ruunaanvaaralle. Isä-Kalle oli siihen tokaissut, että elä huoli, kyllä Lento reitin syntymäpaikalleen osaa. Ja niin olivatkin Matti ja hevonen jo vaaralla odottamassa, kun Uno ja isä saapuivat veneellä paikalle.

TARINAPYLVÄS: TOINEN MAAILMANSOTA

Talvisota

Lieksa ei kuulunut talvi- eikä jatkosodassa koko maata ajatellen sotilaalliseen painopistealueeseen. Rajan läheisyydestä ja muutamista erikoistapahtumista koostui kuitenkin osa sotahistoriaa. Koko Lieksanjoen vesistön aluetta tarkasteltaessa tulevat mukaan jatkosodan Rukajärven linjat.

Talvisota syttyi Neuvostoliiton hyökätessä Suomeen 30.11.1939. Pohjois-Karjalassa neuvostojoukkojen hyökkäyskiilat kulkivat Korpiselkää, Ilomantsia ja Lieksaa kohden. Koko talvisodan ensimmäinen taistelu käytiin Lieksan Inarissa. Korpiseutujen asukkaille koitti nopea evakkoonlähtö. Ruunaanjärven takaiset asukkaat eivät ehtineet saada sanaa hyökkääjistä, vaan osa heistä jäi venäläisten vangeiksi. Vankeusaikaa kesti lähes kuukauden, kunnes suomalaiset joukot iskivät hyökkääjän takaisin rajan taakse.

Ruunaan kylä, kuten kaikki muutkin rajaseudun kylät, poltettiin Naarajoelle saakka. Nykyinen Metsähallituksen luontotalo eli Naarajoen metsänvartijatilan päärakennus oli vasta rakenteilla, eikä sitä sen tähden poltettu.

Moskovan rauha solmittiin 13.3.1940. Evakot palailivat takaisin koteihinsa ja alkoi uudelleenrakentaminen. Ruunaan raja-alueiden asukkaat eivät kuitenkaan enää saaneet muuttaa kotisijoilleen, vaan uudet kodit piti rakentaa rintamaille, kauemmas rajasta.

Jatkosota

Uusi sota syttyi 25.6.1941. Jatkosodassa Lieksa toimi Rukajärven suuntaan hyökänneen 14. Divisioonan tukialueena ja pääasiallisena huoltokeskuksena. Suomalaisten nopea hyökkäys useina kiiloina vei etulinjat nopeasti Rukajärven itäpuolelle, yli 200 kilometrin päähän Suomen rajasta. Suuri osa Suomen raja-alueiden väestöstä jäi evakuointikäskystä huolimatta paikoilleen. Sota päättyi syyskuun alussa 1944 solmittuun aselepoon ja 19.9.1944 allekirjoitettuun välirauhan sopimukseen.

Mannerheimin metsästysmaja Lieksajärvellä

Rukajärven suunnalla taistelleen suomalaisen 14. Divisioonan miehet rakensivat Marsalkka Mannerheimille 75 -vuotislahjaksi metsästysmajan saunoineen ja kalamajoineen. Maja rakennettiin Lieksajärven rannalle Keihäsniemen eteläpuolella sijaitsevan niemen kärkeen.

Mannerheim pääsi käymään majallaan Lieksajärvellä vain kerran 9.-11.9.1942. Muistoksi ja kiitokseksi käynnistä Mannerheim kirjoitti majan rakentajille omakätisesti pienen, valkoisen kortin, jossa luki:

”Syvästi liikuttuneena otan ihailun ja kiitollisuuden tuntein vastaan tämän majan, jonka kenraalimajuri Raappana ja hänen uljaat korpisoturinsa ovat uutteruudella, lämmöllä ja kiinnostuksella rakentaneet ja jonka pieninkin yksityiskohta kertoo sekä uuraasta työstä että tyylipuhasta aistikkaasta mausta. Toivon sen päivän koittavan, jolloin pitemmästikin voisin viipyä täällä nauttien luonnon ihanuudesta sekä maan ja veden antimista.

9.-11.IX.42 Mannerheim”

Sodan päättyessä metsästysmaja, kalastusmaja ja sauna kalusteineen purettiin ja kuljetettiin Suomeen. Keväällä 1945 rakennukset pystytettiin Lopelle ja maja luovutettiin Mannerheimille uudelleen saman vuoden juhannuksena.

TARINAPYLVÄS:

KIRVEESTÄ MOTOON

Savottamiesten ensimmäinen työväline oli maasepän takoma kirves. Lieksan alueella se säilytti valta-asemansa 1900-luvun taitteeseen saakka. Kirves osattiin tahkota ja hioa vuosisatojen kokemuksella, mutta seuraavan kehitysaskelen – sahan - ensimmäisiä kappaleita ei osattu kunnostaa. Kahden miehen justeerin syrjäytti kirveen vasta, kun sahat opittiin ryykkämään, harittamaan ja viilaamaan kunnolla. 1920-luvulla justeerin tilalle tuli yhden miehen pokasaha, jota myös vikuriksi, nälkäviuluksi ja hiljaiseksi Heikiksi kutsuttiin. Toisen maailmansodan jälkeiset pokasahat olivat jo teräskaarisia, teriltään erinomaisia. Moottorisahat ilmestyivät savotoille 1950-luvulla. Ensimmäiset laitteet olivat parikymmenkiloisia ja käynniltään epävarmoja kohokaasuttimella varustettuja tärisyttäjiä. 1960-luvun moottorisahat olivat jo niin hyviä, että ne korvasivat lopullisesti pokasahan ja karsintakin siirtyi kirveestä moottorisahalle. Monitoimikoneet yleistyivät 1980-luvulla ja ne ovat korvanneet suuren osan perinteisistä metsureista.

LIEKSANJOKI VIRTAA – LUONTO

TUMMA VESI VIRTAA

Lieksanjoen vesi on tummaa ja sameaa, mutta puhdasta. Joen väri johtuu sitä reunustavien soiden humuksesta. Jokivarsi on harvaanasuttua aluetta, eikä sen rannoilla ole juurikaan maataloutta tai teollisuutta. Venäjän puolella joen rannalle sijaitsevat pienet Repolan ja Lentiiran kylät. Suomen puolella jokivarressa sijaitsevat ylimpänä Ruunaan ja Nurmijärven kylät sekä alajuoksulla Pankakosken teollisuustaaajama ja Lieksan keskusta.

Kalastus

Ruunaan virkistyskalastusalueelle istutetaan säännöllisesti pyyntikokoisia taimenia ja kirjolohtia. Myös Tuulijoki, Ruunaanjärvi ja Ruunaankoskien alapuolelle jäävä jokiosuus tarjoavat monipuolisia kalastuspaikkoja.

Lieksanjoen monipuoliseen luontaiseen kalastoon kuuluvat muun muassa siika, säyne, hauki, ahven, made, särki ja lahna sekä vähäinen luonnonvarainen taimenkanta ja hiukan vahvempi harjuskanta. Alueen vesistöihin on istutettu 1950-luvulta lähtien järvitaimenta, järvilohia, kirjolohtia, planktonsiikaa ja kuhaa. Varsinkin Ruunaanjärven ja joen alaosille on muotoutunut istutusten myötä hyvä kuhakanta.

Pohjaeläimistä löytyy suurten jokien tyyppilajeja ja joitakin Suomessa uhanalaisia lajeja. Haapavirtalta on löytynyt harvinainen päiväkorentoihin kuuluva vuosisuviainen (*Raptobaetopus tenellus*). Veden puhtautta ilmentävät huonoa veden laatua karttavat indikaattorilajit.

VANHASTAAN TUNNETTU LOHIJOKI

Lieksankosken ja Pankakosken patokalastuksesta on tietoja jo 1600 -1700-luvuilta. Kosket toimivat vuokrattavina kalastamoina. Padot olivat suorina kiviarkuista ja puuvalleista rakennettuja kalaa ohjaavia rantapatoja, joiden lomassa oleviin aukkoihin oli asetettu varsinaiset pyydykset, rysät ja merrat. Lisäksi käytettiin verkkoja ja haaveja. Kalastus on aina herättänyt keskustelua ja suurempiakin kärhämiä. Käräjöpöytäkirjoissa on paljon kalastusta koskevia juttuja.

Ensimmäinen maininta Lieksankosken padosta on vuodelta 1652. Vasila Vaakanainen sekä muut Lieksan kylän asukkaat (*Liexaboor*) valittivat Paavo Oravaisesta, että tämä oli ”viimeksi kuluneena kesänä” (1652) turmellut ja hakannut kappaleiksi heidän kalavärkkinsä tai patonsa (*deres Fiskewärck eller Pato*), niin kuin täällä kutsutaan, kun Oravainen vei tervaa alas Lappeenrantaan, vaikkei väylää ollut tukittu. Oravainen vastaa: väylä oli ollut liian ahdas, ja sen vuoksi hän oli tehnyt sitä suuremmaksi. Sanoi myös, että jotkut muut, jotka ovat osakkaina padossa, olivat antaneet hänelle ja hänen seurueelleen luvan ottaa ylös muutamia tukkeja ja päästää tervatynnyrinsä läpi. Koska Vaakanainen ja hänen kumppaninsa eivät kyenneet näyttämään toteen Oravaisen ja tämän kumppanien laitonta padon turmelua, sen vuoksi Oravaista tai tämän seuruetta ei voida tuomita siitä. Ja Lieksan kylän asukkaita varoitettiin, ettei he millään tavoin tukkisi väylää ja tietä (*ådran och leden*), vaan antaisivat sen kulkea vapaana ja avoimena Rakennuskaaren 34. luvun mukaan.

Vuokrakalastamoiden saalismäärästä saa käsityksen vuoden 1767 veroluettelosta:

Pankakosken kalastamo (*Panga Kåski Fiskerie*). Omistaa yhden neljäsosan rouva kirkkoherratar Stenius, yhden neljäsosan varakirkkoherra Lackman sekä rajaratsastaja H. J. Winter, taloll. Juho Mustonen ja Lauri Nevalainen yhdessä puolet. Saalis ollut ”tänä vuonna”

neljä tynnyriä lohta (à kaksi hopeataalaria/tynnyri) ja 4,5 tynnyriä suurta siikaa (*grof Sijk*, à yksi hopeataalaria/tynnyri). Pato oli arkkujen varassa. Kalastusaika oli juhannuksesta myöhäissyksyyn.

Siikakosken kalastamo (*Sjakåski Fiskerie*). Omistaa talolliset Erkki ja Paavo Ikonen, jotka ”tänä vuonna” ovat pyytäneet 3/4 tynnyriä pientä siikaa (*små Sijk*) ja sen vuoksi maksavat 16 hopeäyriä.

Padoilla kalastettiin rysillä, merroilla ja verkoilla. Myös nuottakalastus oli yleistä etenkin järviolueilla. Paikalliset käyttivät perhoa ja uistinta hyvin vähän. Ne yleistyivät kalastusvälineinä vasta virkistyskalastuksen myötä.

Alkuperäinen pielisenlohen(*Salmo salar sebago*) kanta on oikeastaan yhtä vanha kuin Pielinen itse, molempien synty ajoittuu jääkauden loppumyllerryksiin yli kymmenen tuhannen vuoden taakse. Pielisen järvilohikanta lisääntyi Lieksanjoen alaosan koskissa, Pankajärven alapuolisella alueella. Pielisen järvilohen sanotaan nousseen Pankakosken ylle, Kaastran- ja Sahakoskiin. Sitä on kuitenkin saattanut olla koko jokireitillä. Ainakin järvitaimen nousi Lieksajärveen saakka. Vaikka lohi on aina ollut tärkeä ja arvostettu kalansaalis, on Lieksanjoki ollut ennen kaikkea siika-, harjus- ja haukijoki.

Luontainen Pielisessä elänyt järvilohikanta menetettiin 1960-luvulla, kun Lieksanjoki sai voimalaitoksensa. Sisävesiemme lohikalakantojen täydellinen tuhoutuminen oli todella lähellä, sillä pielisenlohen eteläinen serkku, saimaanlohi menetti sekin samoihin aikoihin lisääntymisalueensa.

Järvilohen historia sisältää melkoisesti dramatiikkaa, sillä luonnonkantojen tuhouduttua järvilohen perimä kuitenkin säilyi kalalaitoksessa. Näin siksi, että kalatalousteknikko Martti Puhakka aloitti pian sotien jälkeen järvilohen viljelykokeet, itse asiassa pari vuosikymmentä ennen kuin järvilohikannan olemassaolo Pielisessä ja Saimaalla virallisesti tunnustettiin.

Laitosviljelyssä on nimensä mukaisesti suurena vaarana kannan laitostuminen elinkelvottomaksi. Siksi jo 1960-luvulta lähtien on monella taholla tehty töitä järvilohen hyväksi, ja siirtämällä hedelmöitettyä mätää tai pienpoikasia sopiville koskialueille on pienimuotoisesti päästykin osittaiseen luonnonkiertoon. Mutta vasta EU:n myötä on asian taakse saatu hankkeet, joiden myötä on päästy selvittämään luonnonkierron jokaisen osatekijän edellytyksiä Lieksanjoen–Pielisen-alueella.

KOSKIKARA (kuva: koskikara talvisen Ruunaan maisemissa)

Ruunaan koskilla talvehtii yksi Pohjolan erikoisimmista lintulajeista, koskikara (*Cinclus Cinclus*). Se on kottaraisen kokoinen, tanakka ja karaistunut virtaavien vesien äärellä viihtyvä lintu. Koskikara lentää hurisevin siivin pitkin vedenpintaa jokiuomaa seuraten. Sillä on erikoinen kyky hakea ravintonsa veden alla ”lentäen”. Tämän tästä se sukeltaa virran pohjalle, kävelee siellä pätjän vesihyönteisiä etsien ja pulpahtaa takaisin istumakivelle.

Suomen, Ruotsin ja Norjan pohjoisosissa pesivät linnut siirtyvät ankarimman talven ajaksi jäätyneiltä kotipuroilta etelämmäksi sulien koskien turviin. Ruunaan kosket tarjoavat talviasuinpaikan useille koskikaroille. Parhaimmillaan niitä saattaa nähdä toistakymmentä saman koskireitin äärellä. Joulukuun ja huhtikuun välisenä aikana kara erottuu hyvin lumisessa jokiympäristössä ja hyvällä onnella kevättalvella voi kuulla sen visertelevän laulunsäkeen.

SIKAKOSKEN JA HAAPAVITJAN HYYDEPADOT

Jokakeväinen tulva on vuosisatojen ajan muovannut Lieksanjoen ja muiden alueen vesistöjen rantoja. Siikakosken ja Haapavitjan koskiin muodostuu useimpina kevänä hyydepatoja, jotka nostavat vedenpintaa patojen yläpuolella yhä korkeammalle Lieksanjoen rantametsiin ja –soille. Tulviva vesi nostaa myös jäälauttoja ja tulvan korkeuden voi jälkeinpäin lukea hiertyneiden rantakoivujen rungoista.

LUHTANIITYT

Luhdat syntyvät paikoille, missä on pysyvää pintaveden, kuten joen vaikutusta. Tulvavesien tuomien ravinteiden takia luhdat ovat runsastuottoisia rantasoiita, joiden kasvillisuus on hyvin runsasta ja tiheää. Useimmat Ruunaan luhdat ovat suursaravaltaisia sara- ja ruoholuhtia, kuten laaja Sulkujoenniitty Ruunaan luonnonsuojelualueella. Lieksanjoen varressa on pienialaisia tiheitä pajukkoja, eli pajuluhtia. Luhdat ovat merkittäviä pesimä- ja elinympäristöjä monille linnuille ja hyönteisille.

Peltoja Ruunaan seudulla on ollut hyvin vähän ja niinpä alueen ja lähikylien asukkaat joutuivat niittämään suuren osan karjanrehustaan vesistön varren luhtaniityiltä, joskus myös avonevoilta. Kullakin alueen torpalla oli perinteiset niittyluhtansa, jotka näkyivät niiden veroluetteloissa.